

Nussbaum'da Cinsiyet ve Sosyal Adalet Üzerine (I)

Hatice Nur ERKIZAN*

Biz problemlerimizi özel bir durumdan ortaya çıkan insani problemler olarak gördüğümüz zaman çözebiliriz; biz onları Afrikalının problemleri olarak, bir biçimde öteki olmaktan kaynaklanan problemler olarak gördüğümüzde çözemeyiz.

Kwame Anthony Appiah

Bir kadın olmak insan olarak görülmeğin için henüz yeterli değildir.

Catharine MacKinnon

Kadınlar, gözyaşlarımız düşüncelerini-ze dönmelidir.

**Mahila Samakhya Projesi
Kapsamında Yeniden Yazılan
Geleneksel Hint Şarkısı**

M. Craven Nussbaum'ın düşüncelerini anlamak için onun yaşamı nasıl anladığını bilmek gerekir. Ona göre yaşam ne bir oyun ne de bir oyunun parçasıdır. O nedenle, insan hiçbir şeyin yüklemi değildir; insan var-olmanın tözsel öznesidir. Nussbaum'ın liberalizm ile ilgisi ve aynı zamanda farklılığı da bu bağlamda kendini gösterir. Onun insanı, kendini kendine kapatan, kendini başkalarına kapatan bir birey değil tam tersine kendisi olarak başkaları ile yeşeren ama her zaman kendini tözsel olarak duyan bir bireydir¹.

İnsan insan olmak bakımından saygı duyulmayı hak eder ki bunun en açık dolaşımları hukuk ve sosyal kurumlardır. Nuss-

baum bu kavrayışı tek bir geleneğe, tek bir döneme ve tek bir mekana hapsedmez. Ancak şu açıktır ki, insana saygı modern demokratik düşüncenin ve uygulamaların merkezindedir. İnsana saygı kavrayışının temelinde yatan ana düşünce ise insanın insan olmak bakımından diğer insanlarla eşit değere sahip olduğudur. Zengin ve fakir, köylü ve kentli, siyah ve beyaz ve elbette kadın ve erkek olarak onların hepsi saygıyı hak ederler. Bu saygının özünde ise onların yalnızca insan olmaları bulunur. Her insanın eşit ölçüde değerli olduğu düşüncesi aynı zamanda özgürlük düşüncesi ile de yakından bağlantılıdır. Böylelikle; her insanın insan olmak bakımından saygıyı hak ettiği düşüncesi her insanın kendi yaşamını kendinden hareketle varetmesi düşüncesi ile birleşir. Başka bir ifadeyle; bu düşünce, her insanın kendi yaşamını kendinden hareketle biçimleme yeteneğine, gücüne ve iradesine sahip olduğunu bildirir².

Ancak, tarihsel olarak bakıldığında insanın saygınlığının en fazla ve en sık cinsiyet ayrımı temelinde ihlal edildiği görülmektedir. Dünyanın hemen her yerinde kadınlar insani saygınlıktan mahrum bırakılmışlar, onların insan olmak bakımından insanlıkları çeşitli söylemler aracılığıyla ve çeşitli biçimlerde, en hafif ifadeyle, tartışma konusu edilmiş, en ağır ifadeyle de, inkar edilmiştir. Saygı ve özgürlük terimleri kadın ile neredeyse hiç yan yana gelememiştir. İş, bedensel güvenlik, insani bütünlüğe saygı, beslenme, sağlık, eğitim, zoon

* Prof.Dr. Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

1 M.C. Nussbaum; 'Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism', *Political Theory*, Vol: 20, no:2, 1992, pp: 202-246.

2 Erkızan, H.Nur; 'Çağdaş Aristotelesçi Düşüncede İnsan: Nussbaum'ın Özcü (Essentialist) İnsan Anlayışı Üzerine Bir İnceleme', *Özne- Aristoteles Özel Sayısı*, Adana, 2009-2010, s: 86- 103.

politikon olma; özetle, insani var-olmanın hemen hemen tüm nitelikleri kadın ve insan olma arasında yaratılan derin uçurum nedeniyle inkar edilmiştir. Cinsiyet eşitsizliğin ana kaynağı olmuştur. İnsan ve kadın olma arasına aşılamaz uçurumlar inşa edilmiştir. Kadın ve insan olma cehennem ve cennet gibi birbirlerinin karşısına konmuştur.

Bir insanın insan olmak bakımından hak ettiği saygınlık ne demektir; ne anlama gelmektedir? İnsani kapasitelerin gerçekleşmesi için neler gereklidir? İnsani kapasitelerin gerçekleşmesi ile cinsiyet arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? İnsanın saygınlığı ile cinsiyet arasındaki ilişkiler yasalar ve politik yapılanmalar bakımından nasıl bir durum göstermektedir? Cinsiyet ayırımı temelinde somutlaşan adaletsizlik hangi biçimlerde kendini göstermektedir?

Dünyanın birçok yerinde kadının çalışması engellenmektedir. Bu engellenmenin çok çeşitli nedenleri olabilir; ama çoğu zaman gelenek, din, kültür ve toplumsal normlar ana nedenler olarak kendini göstermektedir. 1975 yılında Bangladeş'te yaşayan Saleha Begum eşini kaybetmesi üzerine çalışmak ister. Toplumsal normlar o kadar keskindir ki Begum çalışırken görülmeden bile utanır. Tarlada son derece ağır iş yapmasına karşın yerel görevliler kadın olması bakımından onun dışarıda çalışmasına karşı çıkarlar. Begum ile başlayan mücadeleye uzun ve çetin mücadelelere dönüşür ve sonrası kadınlar tarlada çalışma hakkını elde ederler. Bir başka örnek vermek gerekirse; 1975 yılında Sareetha adlı genç kız ünlü bir film yıldızı olduktan sonra bile kendi kazancını sahiplenemez, çünkü çalışma hakkı yasal olarak tanınmamıştır. Bu hakkın inkarının temelinde de toplumsal, dini ve kültürel değerler konmuştur. Kadın insan olarak görülmediği için bir insan

hakkı olan çalışma hakkı kadına tanınmamıştır. Bu ve benzeri durumlar hiç kuşkusuz cinsiyet temelli ayrımcılık olarak kendini göstermektedir. Elbette; kadının karşılaştığı ayrımcılığın temelinde salt cinsiyet bulunmamakla birlikte cinsiyetçilik kadına karşı ayrımcılığın ana nedenlerinden biridir. Ve de cinsiyet ile adaletsizlik ve eşitsizlik arasındaki bağ son derece çetrefilli bir durum arz etmektedir³.

Kadının cinsiyet bakımından eşitsiz durumu onun yaşamının neredeyse tamamında insani saygınlığını derin bir biçimde gölgelemektedir. Örneğin; evlilik-içi tecavüz ve tecavüz çok daha az olabilir; eğer o yasadışı kabul edilirse ve de kadın yasa önünde erkek ile eşit kabul edilirse; daha açık bir ifadeyle; kadının insanlığı ve buna bağlı olarak insani saygınlığı onaylanırsa. Çok daha genel olarak söylenebilir ki; kadının yasal ve sosyal bakımdan erkeğin eşiti olarak kabul edilmemesi kadının salt cinsel bir nesneye indirgenmesinin ve kadının insan olmak bakımından hak ettiği saygınlığın inkar edilmesinin nedeni olmaktadır. Kadının cinsel bir nesne olarak görülmesi onun insani bütünlüğünün, insani saygınlığının ve özne olmasının inkarı anlamına gelmektedir. Bu inkarın meşru zemini gelenek, alışkanlık, din, kültür, kast sistemi vb. şeyler olabilmektedir, aynı Saleha Begüm ve Sareetha'nın durumlarında olduğu gibi. Kadının yasal ve sosyal olarak erkeğin eşiti olarak algılanmadığı tüm toplumlarda kadın erkeğin elinde şiddet uygulayabileceği, sömüreceği ve cinsel baskı uygulayabileceği bir "şey" haline kolayca gelebilmektedir. Hindistan geleneğinde Manu Kanunları çok büyük bir öneme sahiptir ve onun Brahma'nın sözleri olduğu kabul edilir. Manu Kanunları ise kadını salt cinsellik üzerinden tanımlayarak onları aşağı, fahişe ve çocuk olarak görerek kadınların her bakımdan ama özellikle cinsel bakımdan kontrol edilmesi gerektiğini

3 M.C. Nussbaum; *Sex and Social Justice*, Oxford University Press, Oxford, 1999, s: 29-54.

meşrulaştırır. Böyle bir kavrayış içinden oluşan sosyal ve hukuksal yapının kadının insani saygınlığını tanımasını beklemek olanaksızdır.

Günümüzde de kadının sosyal ve hukuksal bakımdan erkeğe eşit görülmesinin temelinde cinsiyet/cinsiyetçilik yatmaktadır. Kadının biyolojik işlevini/işlevlerini belirleme, düzenleme ve kontrol etme onun kamusal alanda engellenmesinin, sınırlanmasının ve sömürülmesinin gerisinde yatmaktadır. Kamusal alanda haremlik-selamlıktan tutun da kadının örtünmesine kadar birçok ince-ayarlı ve kılık değiştirmiş kuralların kökeninde cinsel nedene dayalı cinsiyetçilik bulunmaktadır. Nussbaum tüm bunlara rağmen kadının sosyal ve yasal eşitsizliğinin temelinde yalnızca cinsel nedenler olmayabileceğini göz ardı etmez. Kadının eşitsiz var-oluşunun nedeni onun fiziksel yapısı, çocuk dünyaya getirmesinin ve büyütmesinin neden olduğu aşırı güç yitimi, erkeğin evde kendisine destek sağlayan birini görme istemi ve bu istemi empoze etmesi, çocuk bakımı, gündelik yaşamın yükünü taşıma ve ev işleri gibi şeyler de olabilir. Günümüzde de yasalar bu eşitsiz kavrayıştan muaf değil, örneğin kurumlar çocukların bakımını ve bu yöndeki yapılanmayı pek de dikkate almamakta ve hatta önemli görmeyebilmekteler. Çünkü; kadının sosyal ve yasal eşitliği büyük ölçüde pseudo algı- kabulünün gerisine gidebilmiş değildir. Nussbaum bu noktada Mill'e giderek eşitsizliğin cinsiyet ile karmaşık etkileşimine vurgu yapar. Eğer kadınlar bağımsız birer özne olarak kendilerini var-etmemiş iseler ve de kendilerinin yararlı oldukları alan olarak ev işlerini seçmişlerse onların yağıcılık sanatında ileri gitmeleri ve güç aracı olarak cinsiyetlerine yaslanmalarında şaşılacak bir şey olmamalıdır. Öte yandan, kadın-

ların öğrenilmiş boyun eğmeleri/itaatkarlıkları onların toplumdaki ve evdeki aşağı statülerini de pekiştirmektedir. O nedenle; kadının içinde bulunduğu aşağı ve eşitsiz durumun cinsiyete dayalı olan nedenleri olduğu gibi olmayanları da olabilir ve hatta bunlar birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebilir ve yaratabilirler de. Çünkü, bizzat cinsiyetin ve cinselliğin kendisi iktidar ve baskı altına alma istemi tarafından belirlenmiştir⁴. Dolayısıyla; kadının eşitsiz var-oluşunun nedenleri olmaları bakımından cinsiyete dayalı nedenler ve cinsiyete dayalı olmayan nedenler arasında keskin bir ayırım yapmak pek de doğru görünmemektedir. Bundan dolayı; onlar üzerinde durmaktansa kadının eşitsiz durumda olduğu somut alanları ortaya koymak ve de onların nedenlerini sorgulamak çok daha yararlı olacaktır.

Nussbaum adalet düşüncesini her insanın insan olmak bakımından ve insani değer bakımından eşit olduğu kavrayışına dayandırır. Buna göre insan nerede yaşarsa yaşasın ortak insani problemlerden söz edebiliriz. Bu insani yaşama formlarının tarihsel, sosyal, kültürel ve doğal etkenler tarafından biçimlendiğini ve farklı olduklarını inkar etmek anlamına gelmez. Tam tersine yaşama formları birbirlerinden ne kadar farklı olursa olsun yine de bu yaşamalarda ortak problemlerden söz edilebileceği anlamına gelir. Bunun yanı sıra; yaşama formlarında ortak olan bir diğer şey de iyi bir yaşamı sürdürebilmek için insanların nelere sahip olması gerektiğinin de muğlak olmamasıdır.

Kaynaklar, var olan kaynaklar için mücadele ve yaşamın kısalığı bir bakıma adaletin ontik alanı olarak görülebilir. Şimdi; insanlar ortak problemlere sahip olabilirler ama problemlerin çözümü de farklı farklı olabilir. Ancak bu kültürel rölativizmi ol-

4 a.g.e. s: 17-18.

duğu kadar betimleyici ve normatif rölativizmi de haklı çıkarmaz. Genel olarak, elbette, bir problemin çözümü somut durumu dikkate almalıdır ama bu bir sorunun çözümü de belli bir grubun talebini karşılamak anlamına gelmez. İnsanın işlevi ve özsel kapasiteleri, temel gereksinimleri ve hakları evrensel bir biçimde ele alınabilir. Bu düşünce feminist kavrayışa da ışık tutabilir. Ekonomik, sosyal ve politik planlama bu temel kavrayış ışığında biçimlenebilir. Evrensel bakımdan sosyal adaleti veya tüm insanlar için adaleti düşünmek Batılı değerlerin kişilere, gruplara veya toplumlara empoze edilmesi anlamına gelmez. Fakat rölativizmlerin “yerel” ve “tikel” üzerinde ısrarları insan için adaletin evrensel bir biçimde ele alınmasına izin vermemektedir. Çünkü gelenek, kültür vb yapılanmalar iyi olabildiği kadar kötü de olabilirler. Bunu düşünmek neden mümkün olmasın? Zaten kültürler, gelenekler monolitik değildir. Her yaşayan kültür kendi içinde çokluğu, farklılığı ve farklı düşünceleri içerir. Ayrıca; her kültür güçlü sesleri, zayıf sesleri ve kamusal alanda var olmasına izin verilmeyen sessiz sesleri de içerir. Bu sessiz seslerin kadına ait olduğunu söylemek yeni bir keşif olmayacaktır. O nedenle; gelenek, kültürel değerler ve toplumsal normlara ilişkin çıkan yüksek ve güçlü sesler karşısında daha da dikkatli olunması gerekir. Çünkü dünyanın önemli bir bölümünde çıkan seslerin önemli bir bölümü erkeklerin sesleridir. Buna örnek olarak 1995 yılında Çin’de düzenlenen bir konferans verilebilir. Batılı feminist filozoflar ile kadın üzerine çalışan Çinli akademisyenlerin, çalışanların bir araya geldiği bu toplantı birçok bakımdan öğretici olmuştur. Çok sayıda Çinli akademisyen kadını aşağılayan Konfüçyüsçü geleneği sert bir biçimde eleştirirken toplantıya katılan biri, Konfüçyüsçü

geleneği sosyal dayanışmaya verdiği değer bakımından savunur. Çinli kadınların neredeyse tamamı buna karşı çıkar, çünkü onlar için Konfüçyüsçü gelenek kadının aşağılanması ve güçsüz kılınmasının bugün bile yaşayan nedenidir. Bu gelenekte yan kılınan ses kadınların sesi değildir. Hatta 1995’lerde politik olarak yükselen kadının evine dönmesi yönündeki çağrılarının da temelinde yer alır⁵. Bu kadınlar geleneğin neresindedir? Özgürlük ve eşitlik için mücadele eden insan için gelenek nedir? Çinli kadınlar için özgürlük ve eşitlik fazla bir şey mi? İnsan neden içine doğduğu kültürün, geleneğin, ırkın, dinin, değerlerin ve her türden normların kölesi olsun? İnsan neden tüm insanların insan olmak bakımından eşit ve saygıdeğer olduğu düşüncesine katılamasın?

Önemli olan insanın saygınlığını ve eşitliğini onaylamaktır. Bu bakımdan kadın için önemli olan onun insan olarak görülmesidir. Kadına ilişkin değişmesi gereken algı budur. Kurum ve kuruluşların ve elbette yasal düzenlemelerin ruhuna sinmesi gereken budur. Feminizm bu bakımdan hümanizmdir ve o çok ciddi bir biçimde insani adalet üzerinde kendini kurmalıdır. Açlık, yoksulluk, sefalet, hastalık, eşitsiz gelir dağılımı vb. konular üzerinde durulması gerekir. Tüm insanlar için talep edilen “evrensel” insanın kendi yaşamını sahip olduğu kapasiteler doğrultusunda özgür bir seçimle kurabilmesidir. Bunu talep etmek Batılı değerleri kişilere, gruplara ve toplumlara empoze etmek anlamına gelmez⁶. İnsanın yeşermesini evrensel olarak talep etmek olsa olsa büyük ölçüde vicdanını, şefkat duygusunu ve insana saygısını kaybetmiş bu dünyayı karanlıktan kurtarma çabasında bir ses olabilir; hümanitenin sesi...

5 a.g.e. s: 8-9.

6 M.C. Nussbaum, *Cultivating Humanity*, Harvard University Press, USA, 2003, s. 53- 128.